

polja

časopis za kulturu, umetnost
i društvena pitanja novi sad — godina
XXIII — cena 5 din.

novembar '77

225

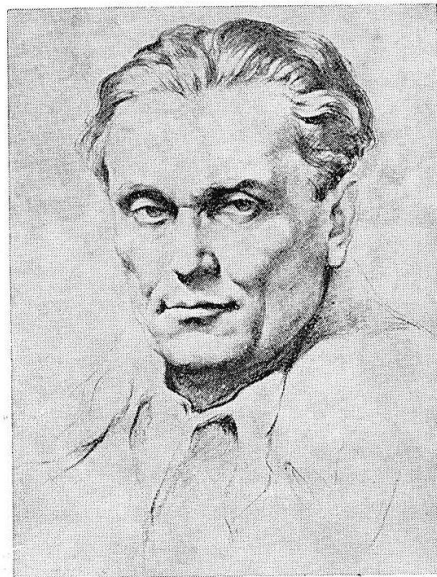
faud muhić

LIČNOST I HISTORIJA

Revolucije 20. stoljeća postavile su, kao možda nijedno ranije razdoblje ljudske povijesti, pitanje uloge ličnosti u historiji. Ne bi se moglo kazati da je to bilo slučajno. Silovita intervencija proletarijata u samu bit zbivanja i njegovog pretvaranje u »subjekta par excellence« zbudili su najprije sve zagovornike elitističkih i individualističkih teorija, koji su s visine aristokratskih ili poslovnoburžoaskih bankarskih balkona gledali na izrabljivane slojeve kao na »prezrene na svijetu«, kao na emancipirane robove« (Marks), u krajnjoj liniji, kao na »svjetinu« (canaille) u čijoj, od eksploatacije raskravljenjoj utrobi ne počiva nikakav umni princip koji bi bio podsticaj za temeljnu promjenu svijeta. Oni su u toj »masi« s intimnim zgražavanjem i javnim demonstrativnim distanciranjem uglavnom sagledavali biološku izraslinu na tkivu čovječanstva, koje ne »živstvuje« (u smislu autentičnog življenja (već »bitiše«) u pravcu zadovoljavanja elementarnih egzistencijalnih potreba — jela, pića, najoskudnijeg oblačenja i animalno doživljenog seksa kao jedine životne rasonode). Bilo bi, u takvom viđenju bića »poniženih i uvrijeđenih«, pravilnije govoriti o morbidnoj viziji piktijaste mase ljudskog mesa, koja se povija u ovom ili onom pravcu, ali koja se nikad ne može osloboditi svojstva puke biološke činjenice u planetarnom prostranstvu koje je okružuje. Samo elita (svejedno koja — po rođenju, bogatstvu, obrazovanju ili po društvenom položaju), smatrali su ovakvi mislioci, može da otvori nove perspektive. Još veća nada polagana je u pojavu usamljenih heroja svojom misijom pročišćavaju augijejske štale povijesti i razgrću nebesa onog još neotkrivenog. »Masa« mora da se pomiri sa svojom sudbinom »puka« i sa svojim životnim udesom, kao vječni predmet manipulacije od strane onog »izvanjskog« — bez obzira da li je to »izvanjsko« ili »ospoljeno« bilo otjelotvoreno u feudalnoj aristokratiji, kapitalističkoj buržoaziji, orijentalnim kastama ili državno-socijalističkoj birokratiji. »Elita je sve — masa ništa« — tako bi se otprilike mogao sažeti osnovni

nazor mislilaca elitizma, koji kulminira u vjeri da su uže grupe ljudi, na čelu sa svojim vođom, kao nekom vrstom nadčovjeka, jedino pozvane da mijenjaju historiju. S toga stajališta treba posmatrati mnoge ironične, pa čak i nipodaštavajuće kritike građanskog i aristokratskog porijekla u odnosu na Marksovo učenje, koje prethode proleterskim revolucijama našeg vremena i koje su se, s postideonom zbnunjenošću i osjećanjem vlastite promašenosti, morale povući pred njihovom pojavom, da bi poput ružnih utvara nestale u ništavilu sopstvenog bića.

S druge strane, pomenute revolucije dozele su u nedoumicu i pristalice suprotnih gledišta, koja bismo uslovno mogli nazvati »esencijalističkim«. Teoretičari ovog svjeto-

nazora, pogrešno tumačeći određena Marksova shvatanja o zakonitostima historijskog kretanja, dijelili su čvrsto uvjerenje da se historija odvija »sama-po-sebi«, da u njenoj »najdubljoj dubini« prebiva jezgro predestinacije koja se u izvanjsko zbivanje prevodi kao neumitna logika događanja svega postojećeg, da tome prevodenju ne treba da posreduje nikakvo individualno pregnuće i da će, po toj logici, i revolucija nadoći po kosmičkoj pravilnosti po kojoj se smanjuju dan i noć, i po kojoj četvrtak obavezno dolazi poslije srijede. U ovakvim optikama — čiju naivnost i nedotupavnost mogu da iskupe samo njihova benevolencija i dobroćudni optimizam — nije bilo mjesta za razmatranje uloge ličnosti u historiji. S tačke njihovog metodološkog opredeljenja, to je bilo i razumljivo. Jer, ako iz cjeline stvarnosti progovara logos neumitnosti, ako u onom budućem prepoznajemo već ispunjeni prostor onog što jednom treba da postane sadašnjost, ako nam je kraj egzistencijalno-historijske drame već poznat, pa s priličnom dosade, životne dosade, posmatramo njegovo svakodneвно realiziranje — tada se postavlja pitanje: da li ličnosti uopšte ima mjesta u historiji i da li mi svi, kao pojedinci, nismo ništa drugo do bića, spletena u konce viših promisli koje upravljaju svakim našim pokretom i sudbinski predodređuju svaki naš postupak. Stoga je njihova zbnunjenost morala biti ogromna kada je samo biće povijesti — u kome su oni osluškivali tajanstveno pulsirajuće magnetno polje, kroz čije krivulje teče energija sveopšte predodređenosti — izvelo na scenu čitav niz ličnosti koje nisu bile predstavljene ni po kakvom unaprijed predviđenom teatralnom ceremonijalu, već prije svega po dugogodišnjem mukotrpnom revolucionarnom angažmanu. To, ako možemo tako da ga nazovemo, »klijanje ličnosti iz bića povijesti«, odvelo je pristalice determinizma ka dvema strujama vlastitog osipanja koje bi se moglo opisati i kao »kratak pregled njihovog raspadanja«. Prva od njih na vrijeme je sagledala nesuvislost teorije o predestinaciji i korigirala svoje poglede, prihvatajući općeniti stav da čovjek, bez obzira na izvanjske sile, nikad nije mogao da bude pasivno biće naspram vlastite sudbine. Druga je struja završila u skepticizmu i agnosticizmu: ako ličnost ima tako isturenu ulogu u historiji, rezignirano su razmišljali njeni ideolozi, onda budućnost neizbježno znači i perspektivu krajnje neizvjesnosti koju sa sobom donosi nesputani razmah poriva ljudske prirode, otuđena politička moć i sadiističko uživanje u njenim prerogativima. Izbačeni iz zamamnog osjećanja sigurnosti

koje im je pružala vizija obezbijedene plodivde u budućnost s uplaćenom kartom raznih varijanti determinističkih škola, oni su se našli zarobljeni u klosterima mučnih predosjećanja i zlogukih predviđanja, smućući s uma osnovnu egzistencijalnu činjenicu — da nema zagarantirane budućnosti, da se za njenu izvjesnost tek treba izboriti i da revolucija nije nikakvo lagodno jedrenje po vodama umirenog apsoluta, već te gubno posredovanje vlastitih mogućnosti, u kome, na trenutke, može pobijediti i ona najsurovija, ali gdje glavno pitanje uvijek ostaje — kuda dalje sa sopstvenim humanističkim osmišljavanjem i njegovim provođenjem pod vidom uzastopnih realizacija?

Iz ovog razloga determinizam je, kao i elitizam i individualizam, morao da doživi poraz. Taj poraz nije bio onako elegantan kao Hegelov, koji je u svojoj filozofiji povijesti velike ličnosti posmatrao u izrazito tragičnom osvjetljenju: po njegovom mišljenju, one su samo sprovidile providencijalne zamisli svjetskog duha, a kada bi ih ispunile u svom misionarskom poslanstvu, onda ih je svjetski duh odbacivao poput praznih ljuski, ostavljajući iza njih tjeskobni utisak unaprijed dodijeljene tragedije. Međutim, Hegel se iskupio tamo gdje je, sagledavajući ograničenost čistog spekulativnog promišljanja, morao da naglasi da historiju, u krajnjoj instanci, tvore ljudske strasti i da se »ništa zbiljsko u povijesti nije desilo, a da nije bilo strastveno provocirano«. Hegel je stoga svoj sistem završio u prilično uspjelom spoju između »transcendencije« (predstave o izvan-svjetovnom pokretuću povijesnog zbivanja ili, bolje rečeno, o njegovom inspiratoru) i »imanencije« (otkrivanja krajnjeg poriva ljudskog djelovanja koje proističe iz konkretnih situacija, ali i iz spoznaje o nužnosti njihovog mijenjanja). Po vlastitom Maksovom uvidu, Hegel se na ovaj način metodološki, mada u oblasti idealizma, približio povijesnoj istini u čijoj cjelovitosti svjetski duh postaje simbol »onog što je sazrelo u biću svijeta da postane nova stvarnost«, a individualna svijest sa svojim strastvenim porivima — oznaka »neposrednog posrednika« u sprovođenju ove zrelosti i njenog provođenja u realitet.

Ovo je prijelomni momenat u kome je — odbacujući elitizam i individualizam kao jednostrane poglede na ulogu ličnosti, koji su tu ulogu obogatvorili do svjetovnog i religijskog kulta, te determinizam koji je ličnost potpuno žrtvovao na oltaru »gvozdenih zakonitosti kretanja« — neophodno da se vratimo Marksu i nekim njegovim temeljnim izvedbama o ovoj tematici.

U nastojanju da, po sopstvenoj terminologiji, Hegelovu filozofiju prevede na jezik materijalizma, Marks je ovaj poduhvat izveo u smislu »materijalističkog prepoznavanja« i »materijalističkog legitimiranja« temeljnih hegelijanskih kategorija. U toku ove procedure, kada se trudio da uz najveću kritičnost prema »velikom Prusu«, istovremeno sačuva i najveći respekt prema njegovoj ličnosti, Marks je ovo »prepoznavanje« izveo stanovitim redosljedom, čija logika i danas uživa poštovanje našeg savremenštva: »svjetski duh« u materijalističkoj inverziji nije ništa drugo do supstanca povijesti koja se iskazuje kao »proizvodna snaga čovječanstva«, a »djelujuća strast« takođe ništa drugo do »realni individuum« od koga (po Marksovom navodu iz **Njemačke ideologije**) treba krenuti u istraživanje čitavog smisla povijesti. U predgovoru **Uvodu u kritiku političke ekonomije** Marks će »materijalističko prepoznavanje Hegela« privesti kraju. U današnjoj rekonstrukciji ovog znamenitog Marksovog teksta, razlika između Hegela i Marksa može se sagledati uglavnom u vrsti »predznaka«. Kao što je Hegel, u spoju »sazrelih zahtjeva svjetskog duha, i »individualne spoznaje tih zahtjeva u liku velikih ličnosti«, postulirao revolucionarne mijene povijesti i njeno neprestano nezadovoljstvo s nivoom dostignutog, tako je Marks — u stavu da »čovječanstvo sebi postavlja samo one zadatke koje može izvršiti« i da se stoga treba

kloniti svih mogućih »nepopravljivih popravljivača svijeta« — pretpostavio imperativ realnih spoznaja o mogućnostima svijeta za njegovom revolucionarnom promjenom koja, kao svoju materijalističku gustinu, ima klasnu svijest proletarijata, a kao svog neposrednog sprovoditelja — partiju proletarijata i njenu unutarnju strukturu. Partija, prema Marksu, djeluje »strastveno«, na isti način kao i Hegelova »strastvena povijesna svijest«. Upravo zbog te »angažirane strastvenosti« historija ne može izbjeći ulogu velikih ličnosti, te se i tema kojom se bavimo u ovom tekstu sada približava svojoj dubljjoj artikulaciji.

Očigledno da ova artikulacija, kada je riječ o Titu, najprije pretpostavlja odbacivanje navedenih krajnosti o »odlučujućoj« ili »potisnutoj« ulozi ličnosti u historiji. S druge strane, gledište koje zastupamo nije hibridno niti mehanički-spojno u smislu »ima i ovog i onog«. Mi bismo ga najpribližnije označili kao »organičko«: postoji »sazrelost historijskih zahtjeva« (koja izaziva poriv za revolucijom) kao gromada historijske supstance s kojom se čovjek suočava već samim aktom svog rođenja i postoji, takođe, »spoznajuća svijest« čija se strast i poriv sastoje u težnji da prodru u tu gromadu, da je iznutra destruiraju, da izruju kanale u njenoj prividno neprobojnoj konzistenciji i da kroz taj tegobni napor otkriju dalje mogućnosti njenog historijskog profiliranja i fiziognomiranja; te budu pretvorene u energiju revolucionarnog djelovanja. »Strast« i »poriv« nisu podjednako dostupni svakoj individui. Čovjek dolazi na svijet nezavisno od svoje volje i biva bačen u igru njegovih nepredvidljivosti kojima je izvjesna samo granica egzistencije, jer se iza nje nazire »apsolutno ništa«. Stoga »strast« i »poriv« zavise od mnoštva činilaca — bioloških, psiholoških, hereditarnih, etičkih i drugih — no, čini se da najčešće prevagnu oni socijalni i klasni koji se, prirodno, mogu posmatrati samo u uzajamnom sadejstvu s onim naprijed navedenim. Pripadnik podređenih slojeva, polazimo s elementarnim primjerom, zatiče pred sobom gromadu klasnog društva, koja već po svojoj povijesnoj konstataciji, kao bitno nelumana, za njega predstavlja egzistencijalni izazov za djelovanje u pravcu njene ontološke izmjene. Ali, pojedinačne svijesti na različit način odgovaraju tom izazovu, ili mu uopšte ne odgovaraju. Odaziv može biti cjelovit i tada predstavlja potpuni angažman na osnovama etičkog kategoričkog imperativa — ugraditi svoje biće

u postament epohe po cijenu zaborava vlastite ličnosti u nastojanju da se dopre do žrtveno-osmišljene svrhe života, kao i po cijenu rizika da se ostane anonimna na kraju puta, ali uz osjećaj da se nije živilo u praznini prostora i vremena, bez »angažmana« i »odnosa prema drugome« (jer je »bez-odnosni odnos prema postojećem« zapravo izdaje vlastite biti). Odaziv može biti i u vidu »blijedog bivstvovanja« (malograđanskog prihvatanja realiteta, kada se lagano tone u tromu slojeve egzistencije koji nas apsorbiraju poput ustajalog tijesta i lagano dave u prljavom živom blatu svakodnevnosti). Odaziv, najzad, može uzeti oblik »pasivnog osporavanja« (»zaborav bitka« u alkoholu, prostituciji, kocki, drogiranju i drugim patološkim manifestacijama nezadovoljstva onih koji su, boraveći na dnu života, ogorčeni na sve postojeće, ali u svom egzistencijalnom obeznađenju ne vide nikakvu životnu alternativu — u Marksa: pojam lumpenproletarijata).

Iz tog bi se razloga moglo kazati da se velike ličnosti u historiji oblikuju onda kada se unutar njihovog egzistencijalnog kruga počinje da intenzivno zbiva »odazov-na-izazov« i kada se smisao opstojanja više ne traži u težnji ka »zasićenom bivstvovanju« (prisvajanju predmetnog svijeta radi tjelesnog uživanja u njegovim blagodatima), nego u onom »izvanjskom« koje pretpostavlja »širinu bitka«, uranjanje u splet njegovih struktura i njihovo mijenjanje u skladu sa subjektivnom vizijom sazeleli mogućnosti.

Na ovom mjestu pojavljuje se jedan od najsloženijih prelaza koje angažirani individuum mora da izvrši u svom »iščiljavanju« iz privatne ljuštore u javnu ličnost. To je momenat realnosti spoznaje i njenog odnosa prema strasti. Strast može da pomrači stvarne uvide i da angažirano »Ja« pretvori u naturajući »Ego« koji je ubijeden da prohtjeve svoje volje može nametati kao opšti zakon objektivnog zbivanja i tim putem historiju podrediti ličnosti u obliku sirovičjeg ili rafiniranijeg napastovanja. Klasičan je primjer ovakvog mentaliteta blankizam sa svojom vjerom u moć zavjerenštva naspram sistema, i u moć volje da se preko malih grupa, na čelu s njihovim vođama, inogu izvesti krupni socijalni i politički preobrati. Povijesno je iskustvo, međutim, pokazalo da djelujuće »Ja«, kao subjekt koji nešto »hoće«, ni u kom slučaju ne može na osnovu pukog »htijenja« uvoditi red u kosmos historijskih činjenica i postavljati im se kao vrhovni zakonodavac. Historija kao »objektivitet« je nemilosrdna. Ona imperativno nalaže posredovanje s onim što je u njoj dospjelo do tačke preobrata, te svaki pojedinac, koji tu tačku ne nasluti i ne prevede u program praktične akcije, biva izložen riziku da završi ili kao naivni revolucionar (bez obzira na njegove moralne pobude), ili kao mizantropski raspoložena individua koja svoje mrzovolje pretvara u besmisao pojedinačnog terora. Tada strast postaje sterilna i raspršava se u besplodnoj mržnji određenog »Ja« prema svemu onome što se naspram njega postavlja kao »izvanjsko«.

Izvorna »revolucionarna strast« stoga nije puka psihološka kategorija u kojoj bi se mogla prepoznati skupina iracionalnih podsvjesnih poriva ka destrukciji koja bi se na kraju verificirala kao »svrha-samoj-sebi«, u smislu sterilnog trijumfa nad ruševinama »starog svijeta«. Ona bi se ponajprije mogla odrediti kao »umno htijenje« koje objedinjuje oba bitna momenta istinske mijene: spoznaju o povijesnoj zrelosti »iznutra« da se »virtuelitet« (mogućnost) prevede u »aktuelitet« (sadašnjost) i drugo, strast koja posreduje tom činu po cijenu najvećih mogućih ličnih žrtava. Na taj se način stvara cjelina uzajamnog uslovljavanja između »subjektivnog« i »objektivnog« koji se oblikuju kao totalitet »revolucionarnog bitka«: subjekt ne može htjeti »bilo šta«, kao što »objekt« nije hermetički zatvoren za njegove prodiruće intervencije. Uzajamno nadređivanje iščekava tamo gdje »volja u strasti« ili »strast u volji« napušta težnju da bude apsolutni stvaralački subjekt i gdje, na drugoj

strani, svijet kao »objekt« (često nevoljno od strane onih koji njime vladaju, ali historijski neizbježno), razotkriva dubinu svoga bića za dalje realizacije i usavršavanja. Nastaje »privlačnost u odbijanju«: revolucionarna svijest hoće svijet kao predmet svog opredmećivanja, ali se nalazi suočena s vlastitom limitiranošću u odnosu na njegov dostignuti historijski nivo (na šta ona pristaje s izazovnom spremnošću da taj nivo pre-supstancijalizira u sopstvenu korist). S druge strane, svijet se, kao objektivirana zbilja i masivna punoća materijalnog, opire takvom »rovljenju« po svojim crvotočinama, ali se na kraju miri s njim (ili na to biva primoran) u različitim rasponima od reforme do revolucije, s nizom iznjansiranih prelaza čije raščlanjivanje zahtijeva sukcesiju suprotnih teorijskih i praktičnih analiza.

Otvara se, zapravo, »egzistencijalno polje« u čijem okviru vibrira čitav spektar mogućnosti. Historijski um formira se preko akcije svijesti koja je shvatila onu najzreliju i koja sve ostale ostavlja za sobom kao neadekvatne oblicima novo-nastajuće zbilje. Stoga velika ličnost nije »heroj« u romantičarskom značenju te riječi kao gigant koji »ni-iz-čega« stvara »nešto«. Ona nastaje u određenoj »historijskoj punoći«. Ta punoća može etički, politički, ekonomski i humanistički biti »ništavna« (te se »ništavnost« u vriednosnom pogledu pojavljuje kao komplement »punoći u ontološkom pogledu). Ali, ona se ne može zaobići već samo transsupstancijalizirati (da upotrijebimo jedan izraz iz Marksove kritike Hegelove filozofije državnog prava iz 1843, pod kojim on podrazumijeva mijenu sadržaja povijesnog življenja, a ne njihovo puklo preslikavanje u novim oblicima, i već tada hegelijanskim jezikom nagovještava filozofiju revolucije. Tek kroz nadvladavanje postojećih sadržaja »punoće« kao materijalnog supstrata određene društveno-ekonomske formacije, i na osnovama realnih spoznaja i spremnosti na cjelovit angažman (bez tjeskobnog malograđanskog osjećaja rizika koji izbacuje iz vlažne ustajalosti »sigurnog« i »zagarantiranog« i baca u zabrinutost i kvjetizam), velika ličnost može da postane personifikacija historijskog uma svoje epohe, ali samo u strogo određenom smislu: ne kao njen kreator koji joj je bit podario kroz proročko objavljivanje iz van-vremenskih i van-prostornih harizmatičkih koordinata, ili pak vlastitog čistog uma (iz svjetovnosti), nego kao individuum koji je na najuspješniji način odgovorio na njen izazov i njenu postojeću situaciju »trans-supstancijalizirao« u novi kvalitet (dakle, iz imanencije). Na ovoj tački razotkriva se i stvaralačka moć osobene vrste dijalektike, preko koje se »onô datô« (realitet) pretvara u »onô zadato« (imperativ djelovanja), da bi se krajnji rezultat iskazao u »prevodjenju-u-onô-novo«. »Novo« postaje »novo-datô« koje nalaže »novu zadatost«, tako da se revolucionarni angažman može posmatrati samo u svojoj neprekidnosti. Njegov diskontinuitet po pravilu je porazan: kada »novo datô« umisli da je ono »vječito datô« (na primjer — ideologija nekih savremenih sistema) i kada u ime te fikcije zabrani dalje transcendirajuće moduse, ono porada vlastito »anti-biće« (u fizikalnom smislu — sopstvenu »antimateriju«) i završava u mučnoj oporbi prvotnom revolucionarnom zamahu strasti za izmjenom.

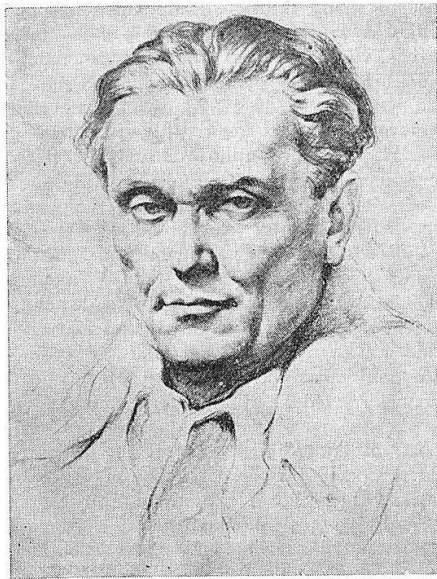
Historijski um, dakle, traži oličenje u ličnosti, ali u omeđenosti već navedenih povijesno-ontoloških srazmjera. On se susreće s »protiv-umom« ili »posuvraćenim umom« onda kada »novo-datô« biva zabetonirano u tvrđavu čije hridi treba da slome svaku novu intervenciju subjektiviteta u historiju. Iz tog razloga, primjerice, Staljin ne može stajati uz Lenjina, kao personifikaciju jedne izvorne revolucije i njene prošlosti, kao ni uz Tita, kao oličenje osobenog revolucionarnog iskona i njegove budućnosti. I Lenjin i Tito su u 20. stoljeću, u svojim prostorima (ali, u krajnjim dometima i daleko van njih), morali da otjelotvore um svoje epohe. »Anti-

-um« suprotstavio se i jednom i drugom: prvom zato što je okamenio mogućnosti sovjetskog sistema, drugom zato što u otporu krutoj birokratskoj diktaturi u međunarodnom komunističkom pokretu nije prepoznao »novu zadatost«, već je uznastojao da mu nametne gvozdeno nerve »konačnosti«, otjelotvorene (naravno!) u vlastitoj »antiumstvenosti«.

Evo nas, dakle, pred pitanjem: kada se, u istinskom bivstveno-historijskom smislu, može govoriti o povijesnom pravu ličnosti da bude racionalna personifikacija objektivnog uma, čiju će praksu sprovesti kroz svoj životni put?

Odgovor je, možda, začuđujuće jednostavan: onda kada se nastajuća ontologija budućnosti »ospoljava« (eksteriorizira) u osobi koja je svojim egzistencijalnim angažmanom i lucidnošću subjektivnog uma najdublje prodrila u njenu unutarnju napetost i tu ontološku prenapregnutost različitim mogućnostima razriješla u pravcu njene relaksacije i profiliranja novih oblika zbilja. Samo se tako, izgleda, mogu shvatiti otjelotvorenja različitih oblika historijskog uma 20. stoljeća, koje kao »potpunu zaronjenost u mijenu bitka«, oličavaju figure Lenjina, Tita i drugih velikih revolucionarnih vođa našeg vremena. Te figure, istovremeno, oličavaju i »pokret« koji stoji iza njih i koji se svojom energijom praktičnog djelovanja uključuje u krug dijalektičkog posredovanja na relaciji »sazrelost za mijenu — spoznaja najoptimálnijih mogućnosti — formiranja revolucionarnog subjekta — nastanak pokreta — izbijanje velike ličnosti — prevratnički čin u pravcu nastajanja novih stvarnosti kao zadatost«. Spekulativno kazano: »zrenje objektivnog uma — unutarnja napetost — posredovanje u razrješavanju — subjektivna personifikacija u velikoj povijesnoj ličnosti«.

Na ovom mjestu se pruža šansa daljnjeg produbljenja problema unutar kojega se filozofija egzistencijalizma pojavljuje kao koristan produžetak filozofije marksizma. Sazrelost objektiviteta za promjenu, naime ne iskazuje se jednoznačno nego dvosmisleno, pa čak i višesmisleno. Hegelijanskom terminologijom moglo bi se govoriti o dosta neprozirnoj »zamci uma«: negdje u jezgri povijesti postoji istina o budućnosti, ali se ona prema vani nikad ne reflektira kao nešto providno, što se da procijeniti na prvi pogled, već upravo obratno, kao »nešto« poput zamućenog sočiva čiju pravu optiku tek treba uhvatiti oštroumnnošću individualne spoznajne pronicljivosti. Tu će pronicljivost — koja po svojim intencijama na jednoj strani smjera ka samoj ontologiji historije, a na drugoj strani ka iznalaženju posredničkog subjekta i otvaranju horizontata medijacije — Marks

(a kasnije i većina njegovih sljedbenika) nazvati »naučnim socijalizmom«. Međutim, egzistencijalizam će, u onom svom dijelu u kome se nastavio na marksizam, postaviti značajno pitanje »projekta ka budućnosti« koje je donekle slično s problematikom »zrelosti povijesne spoznaje«, ali se u njoj ipak ni izdaleka ne iscrpljuje.

Predmet našeg interesa je sledeći: već je istaknuto da se svijest, koja hoće da mijenja svijet, nalazi suočena s »gromadom bitka«. Taj bitak je »rastresit«. On nudi zamamljive perspektive, ali ne garantira ništa pozitivno, pogotovo ne ono »izvjesno«. Pojam »ne-izvjesnog«, sa svoje strane, istovjetan je s drugim pojmovima — pojmom »otvorenog« i pojmom »rizičnog«. Ko želi da u budućnosti bude »izvjestan«, u sadašnjosti mora da bude pomiren s neizvjesnošću. Druga je karika »otvorenost«. »Izvjesna« je i »otvorena« samo jedna činjenica — da se gromada postojećeg može razoriti s više pozicija, ali — i evo nas u središtu pažnje — s kojih pozicija?

Svaka pozicija ima svoj »projekat«. »Projekti« u početku konkuriraju ravnopravno, budući da se čini da je »nadmetanje u konkurenciji« podobno da se održi na nivou tolerancije. Međutim, sužavajuća ontološka traka, koja vodi ka trenutku ozbiljavanja u aktuelitetu, dovodi ih u poziciju neumitne restrikcije — između svakog od njih, kako se u sopstvenoj viziji približavaju zamišljenom cilju — razvija se odbojnost prema »drugom« kao konkurentu koji ga može udaljiti od »finalizacije«, odnosno od dovršenja njegove krajnje promisli. »Odbojnost« prerasta u neprijateljstvo koje svoj najviši povijesni izraz dobiva u klasnoj borbi: u konkurenciji projekata nema milosti u samaričanskom smislu sazajljenja, zbog čega historija stupa u drastičan sukob s etikom, ako ova bude shvaćena kao izvedba iz van-svjetovalnog metafizičkog sistema vrijednosti. Zbog toga se postavilo pitanje — koji »projekat u konkurenciji« nastupa po »pravu uma«, a koji po »posuvraćenosti ne-uma«. Na to je pitanje egzistencijalizam odgovorio s krajnjim relativizmom, a možemo kazati i s pesimizmom. Po njegovom shvatanju, moral i njegov sustav u historijskom kontekstu određuje »pobjeđujući projekt«. Njegove zamisli postaju stvarnost i, istovremeno, određuju definiciju te stvarnosti, pretendirajući da su upravo one glasilo »objektivnog uma«. Na ovom mjestu relativizam postaje drastičan: ako u historiji pobjeđuje »projekat« iza koga stoji maksimum prinude, onda pojedinac sa svojom prolaznom egzistencijom zapravo bivstvuje u čistilištu i u svojoj sudbini isključuje izvan svega što bi se moglo odrediti kao »objektivno«. On je predmet tuđe volje, budući da je ta volja »gospodareća«. Takav relativizam nalazimo u Staljinu. Njegova volja, uz podršku onog dijela sistema koji se stavio u bespogovornu službu »viših ciljeva«, objektivirala se kao »etre supreme« (najviše biće). Ona ie sebe subjektivno odredila kao »um« prema kome se moraju ravnati svi ostali projekti. Ona je, istovremeno, njihova predestinacija ali, objektivno gledajući, i prelomna tačka koja određuje druge sudbine i revoluciju pretvara u teror. Ovaj teror, to je onaj »anti-um« o kome je već bilo govora. Ali, u redosljedu koji nam se nameće kao neminovan, ujedno se postavlja problem »umnog projekta koji nije zasnovan na trijumfu pobjedništva kao nekadašnjoj ratničkoj devizi »vae victis« (teško pobjeđenim), već na substanciji vlastitog dostignuća i njegove usmjerenosti ka budućnosti. Kako izbjeći nasilje pobjede i kako sam čin nadvladavanja ostalih projekata pretvoriti u ontologiju revolucije? Kako samu revoluciju iz pretpostavljenog terora transformirati u željeni humanizam poniženih i uvrijeđenih?

Mišljenja smo da je upravo ovo pitanje tačka susreta između ličnosti i historije, između »mnoštva projekata-u-konkurenciji« i humanističkog projekta koji pobjeđuje, najzad, između »ustajalosti postojećeg« i »usti-

trlosti budućeg«. Kako, u takvoj rekonstrukciji, izgleda projekcija Titovog životnog puta, pogotovo od onog trenutka kad je preuzeo rukovodeću dužnost u Partiji?

U sklopu navedenih egzistencijalnih kategorija koje okružuju čovjekovu životnu trajektoriju poput prstena u čijim unutarnjim spiralama treba iznaći najoptimalniji put izlaska ka historijskoj izvjesnosti, Titova ličnost se najprije susreće s tadašnjom »gustinom bitka«. Nju označava, u okviru sebe već sazrela trulost austro-ugarske monarhije, koja će se do izbivanja prvog svjetskog rata još nekako uspijevati da prikrije pod vidom »svijeta sigurnosti« i »prosvijećenosti birokratskog znanja« u odnosu na zahtjeve svih slojeva stanovništva. Već je tu bio izazov: trulost se naslućuje, ali je treba »isprovocirati«, da bi iz svojih skrovitih podzemno-povijesnih zavijutaka bila razotkrivena u vlastitoj crvotočnosti i dovršetku raspadanja. Hegel bi rekao: stamene građevine postojećeg čine se tim više gordije što manje osluškuju »krticu povijesti« i tim je strahotnije njihovo stropostavanje u prah ništavila kada su se, u izmaglicama svoje ideologirane svijesti, bile uzvile do predstave o vječnosti. U ambijentu uvenuća njihove stupance i »neumitno opirućeg« gašenja njihovog bića, izranja horizont revolucije. U toj napetosti svjetske historije, koja se kreće u uskovitlanoj dijalektici »porazenog beznađa« i »očekivajuće nade«, Titova ličnost, u visoko ustitranoj dinamici klasnog osjećanja svog životnog opredjeljenja, kreće s »dna gustine bitka«, koja ga, kao revolucionara, pritiska u istoj onoj mjeri u kojoj ga iz mračnih, blatnjavih i kaljavih voda austro-ugarskog povijesnog ambijenta pobuđuje ka spoljnoj ekspanziji ličnosti i najčišćoj moralnoj pobuni. Pobuna se ubrzo pretvara u imperativ revolucionarnog djelovanja: sistem se mora razoriti, ali ne s »vrha vladajućih« nego s »dna potčinjenih«. »Dno« je nova ontologija, nova »punoća bitka«, ali tek po svojoj mogućnosti. Za nju se mora izboriti, ali tek sada izbija problem »konkurentskih projekata«. Koji je najoptimalniji? Ono »ali« postaje presuđujuće. Na njegovom raskršću nema »ili«. Ili revolucija, ili ništa, postavlja se kao alternativa. Tadašnji establišment pokušava da alternativu razriješi u okvirima građanskog reformizma koji nudi evoluciju putem djelatnosti zvanično priznatih političkih stranaka. One su »realitet«. Naspram njih, ilegalni predstavnik građanskog pojma »ništa« (upravo zato što se u perspektivi odslikava kao moguće »sve«), jeste Komunistička partija. No, i ona, u prividnoj zgsunutoj predstavi onoga »sve«, vremenom se takođe razlaže na niz »projekcija« koje se konstituiraju kao frakcije. Svaka od njih ima svoje viđenje »prelomnog momenta«, ali mu pridaje različitu artikulaciju: od saradnje s građanskim strankama do krajnjeg terorizma. Druge dvije alternative vodile su ka daljnjim polarizacijama. Jedna je zagovarala »ilegalnost kroz legalnost« (prodor komunističke ideologije, preko mikrijе, u različitim formama zvaničnog političkog sustava), a druga — bespogovorno podređivanje »onom trećem« što je tada, u ime »objektivnog historijskog uma«, težilo da očrta konačnu izvjesnost svijeta (Kominterna nakon Lenjinove smrti). Ponori se iznova otvaraju, a protuslovlja produbljuju: stari svijet je, u sve transparentnijoj opredijeljenosti ka klasnoj diktaturi viših slojeva, zgrčio svoj organizam da priguši »dno« kao izvorište potresa i kataklizmi, kao što je »dno u istovjetnom grču nastajalo da razori stari svijet kao svoju preživjelu, ali još uvijek opiruću povijesnu nadgradnju.

Titov životni put nezaobilazno podsjeća, u pokušaju ovih filozofskih reminiscenci, na pojam »historijskog vremena« koji susrećemo i u Hegela i u Marksa. U jednom krajnje kondenziranom smislu, moglo bi se reći da ovaj pojam odražava sliku »zgsunutosti«: naspram vremena koje teče u kontinuitetu i koje se, po logici otkućaja časovnika, može nazvati »fizikalnim« ili »pravolinijskim«, stoji »historijsko vrijeme« koje je bitno »an-

tilinijsko«, odnosno »diskontinuirajuće«. Ono u jednoj »sekundi« povijesnog zbivanja može da sabere više revolucionarnog smisla nego decenije, pa i stoljeća »rastegnuto do gađanja«. Po ovoj se osnovi, prema Hegelu i Marksu, svi narodi mogu podijeliti na »povijesne« i »van-povijesne«. U ovih prvih postoji »narastanje smisla« koje revolucionarnim činom rastvara historiju u »osvit sunca kojem se raduju svi obrazovani umovi« (Hegelov citat o francuskoj revoluciji). U onih drugih sve teče s hronometarskom ubitačnom monotonošću: skala vremena odbrojava se s nezainteresiranom ravnodušnošću, povijest je indiferentna prema ličnosti na isti način kao ličnost prema povijesti, zbog čega nema »diskontinuiteta«. Vrijeme prolazi kao troma linija na nekom savremenom računaru i tek ga neki izvanjski potres može iščupati iz te ustajalosti.

Revolucija je posrednik između ove uspljujuće jednoličnosti i dinamičkog diskontinuiteta. Kroz ovo posredništvo, godina može da znači više nego čitavo stoljeće, »zgsunuce« više nego »hiljadu puta rastresitost«. Fizičari bi rekli da u određenim uslovima gravitacije jedan gram materije u stanovitoj kosmičkoj sredini teži kao hiljadu tona klasičnog supstrata, u istoj srazmjeri u kojoj bi bio u sub-težini, kada bi se okolnosti promijenile. Prema tome, revolucija kroz akt svoga povijesnog vaganja dostiže svoj fizikalno-povijesni specifikum. On nije istovjetan niti s »linearnošću« niti s »totalnim radikalizmom« koji bi, poput nekih apokaliptičkih vizija iz prethodnog i ovog stoljeća, porodio »novog čovjeka« i »hiljadugodišnju civilizaciju«. Revolucija nije težnja ka historijskoj »anti-materiji« i njenom izrazu u »anti-umu«.

To je odlučujući momenat u kojem se »zgsunuto vrijeme« suprotstavlja onom »rasulom« i »oklijevajućem«. U našoj modernoj historiji ovo se raskršće podudara sa 1937. godinom koja, logikom tadašnjeg zbivanja, nameće tri pretpostavke budućnosti: »objektivnu sazrelost za prevrat«, »subjektivnu spoznaju sazrelosti« i, ono najvažnije, »izbor alternative«.

Titovo životno djelo moralo se naći u središtu ovih složenih pretpostavki revolucije. Iza njega je, kao već designirane historijske ličnosti, stajalo prilično otužno iskustvo frakcijskih borbi, čija je povijesna sumornost svoju političku vlagu vukla upravo iz težnje svake od frakcija da se prikaže kao »jedino moguće«. No, svaka je od njih propala, jer u sebi nije sadržavala **umni princip**: lične ambicije da se vlastita figura utka u sliku novog svijeta i da se postane njegov inaugurator, očigledno nisu išle pod ruku sa zahtjevima budućeg, koji su, prije svega, vodili računa o stupanju fermentacije sadašnjeg, a ne o ličnim računima (narodna izreka kaže da je »za mačka prevelika volovska glava«). Poraz frakcija stoga je nadošao po logici njihove nesuvislosti ili začuđujuće naivnosti. One nisu shvatile nužnost da se energija partijskog djelovanja mora usmjeriti ka jedinstvenom fokusu da bi, usredsređenošću na glavnu uporišnu tačku (revoluciju), ostvarila najviše moguće učinke. Naprotiv, one su težile ka disperziji te energije i morale su da iščeznu kao zalutale čestice u pred-revolucionarnom kosmosu. Sam čin njihove propasti ujedno je i krunski svjedok njihove marginalnosti i povijesne sporednosti. Nedostatak sadržajnosti progutao im je opstojnost. Činjenica da se u kasnijim perspektivama gubi gotovo svaki trag njihovih promašenih projekcija, najbolji je dokaz koliko nestasala spoznaja može da bude sudbonosna za sam projektirajući subjekt.

dolazak josipa broza tita na čelo KPJ

slavoljub cvetković

Proklamacija kralja Aleksandra od 6. januara 1929. predstavljala je nov izraz političke krize koja je potresala Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od njenog osnivanja. Ovom proklamacijom javnost je obaveštena o ukidanju Ustava, raspuštanju Narodne skupštine i zabrani rada svih političkih stranaka i organizacija.

Svojevrsni državni udar kralja Aleksandra praćen je objavljivanjem Zakona o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj državnoj upravi, proširenjem Zakona o zaštiti države na sve političke stranke i obnarodovanjem drugih zakona i uredbi kojima je i formalno i pravno dokrajčen ustavno-parlamentarni sistem vlasti i zavedena vojna diktatura.

Raspuštanje političkih stranaka, zabrana objavljivanja listova i rasturanje svih udruženja koja imaju »obeležje versko ili plemensko«, sprovedeno je bez protesta i otpora građanskih političkih stranaka. Štaviše, predstavnik vodeće opozicione stranke Vladimir Maček čak je i pozdravio kraljev čin. Ovakvo ponašanje građanskih krugova bilo je izraz shvatanja da zavođenje diktature predstavlja izlaz i logičnu posledicu razvitka političkih događaja. Zato predstavnici opozicionih građanskih stranaka ništa nisu preduzimali da stanu na put kraljevjoj samovolji, što se sa stanovišta otpora diktaturi negativno odrazilo na držanje od tada opozicionih i demokratski nastrojanih slojeva građana.

Zavođenje vojne monarho-diktature nije izazvalo iznenađenje ni u inostranstvu, jer je diplomatskim kanalima zato bila osigurana naklonost i podrška Engleske, Francuske, i Čehoslovačke, koje su u diktaturi gledale privremeno rešenje za nastalu političku krizu u, s diktaturom proklamovanoj, Kraljevini Jugoslaviji.

Za istoriju Jugoslavije od značaja je činjenica da su jedino jugoslovenski komunisti, kao organizovana politička snaga, osudili zavođenje diktature i povelu bezpoštednu borbu za njeno obaranje.

Svesne da bi nastavak političke krize u zemlji mogao pogodovati revolucionisanju narodnog raspoloženja i podstaci nemire, buržoaske političke stranke prihvatile su diktaturu, što je podsticalo režim da se svom žestinom baci na revolucionarni radnički pokret pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije.

Da bi se shvatio otpor komunista diktaturi i razumeli događaji koji su nastali, važno je napomenuti da je proglašenje dikta-